

УДК 159.947.5:37:140.8:[378:37.091.12:5-051]:122(045)

Колесник М. О., Степовик М. Г.

МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ЯК НАСЛІДОК СФОРМОВАНОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ПОЗИЦІЙ ПРИЧИННО-СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена розгляду такого явища, як мотивація навчальної діяльності майбутніх фахівців з природничих наук з позиції причинно-системного підходу. Визначено основні характеристики зовнішньої та внутрішньої мотивації, відповідно до моделі розвитку цілісної особистості в причинно-системній обумовленості її становлення. Представлене дослідження причин, що характеризують позитивне та негативне ставлення студентів до певних предметів та перевага мотивів навчання. У дослідженні наголошується на світоглядному значенні мотиваційної сфери майбутнього фахівця.

Ключові слова: мотивація навчальної діяльності, причинно-системний підхід, світоглядна позиція фахівця, модель цілісної особистості фахівця.

Постановка проблеми. Мотивація до навчання – одна з головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але й є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності у студентів як майбутніх фахівців є однією з головних проблем сучасного освітнього простору. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановкою завдань формування у студентів прийомів самостійного набуття знань, пізнавальних інтересів, життєвих компетенцій, активної життєвої позиції, здійснення в єдності ідейно-політичного, трудового, морального виховання студентів. Соціальний запит суспільства вимагає від закладів освіти підвищення якості навчання та виховання, розвиток та формування конкурентноспроможного випускника.

Проблема формування мотивації знаходиться на стику навчання й виховання. Це означає, що увага педагогів та психологів повинна бути не тільки спрямована на здійснення студентом навчання, але й на те, як і що відбувається у розвитку його особистості в процесі навчально-пізнавальної діяльності. Формування мотивації – це виховання у дітей та учнівської молоді ідеалів, створення системи цінностей, пріоритетів соціально прийнятних в українському суспільстві, у поєднанні з активною поведінкою студента, що означає взаємозв'язок між усвідомленими та реально діючими мотивами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення проблеми використовували теоретичний аналіз та систематизацію літературних джерел щодо даного питання.

Мотиваційному аспекту навчання уже порівняно давно приділяли велику увагу в психологічній і педагогічній літературі М. І. Алексєєва, Л. І. Божович, А. Н. Леонтьєв, О. Г. Ковальов, Г. С. Костюк, В. С. Мерлін, С. Л. Рубінштейн, І. О. Синиця, В. О. Сухомлинський та інші. Питання мотивації навчальної діяльності є предметом педагогічних і психологічних наукових досліджень, які ведуться здебільшого в двох основних напрямках. А. К. Маркова, наприклад, виділяє два типи стратегій дослідження мотивації: 1) вивчення впливу мотивації на діяльність, зміна діяльності в залежності від актуалізації у студента різних мотивів; 2) вивчення впливу діяльності на становлення мотиваційної сфери.

У процесі навчання у вищому навчальному закладі сила мотиву навчання і засвоєння обраної професії знижується. Цей факт знайшов своє відображення у багатьох дослідженнях (С. В. Бобровицька, А. М. Васильков, С. С. Іванов, А. О. Реан та ін.) [1, 3, 7, 8]. Тому мотивація як створення умов для усвідомлення майбутніми фахівцями позитивної професійної мотивації потребує постійного вивчення на підставах загальної мотивації навчальної діяльності.

Важливість аналізу мотиваційної структури полягає у розгляді змісту професійного навчання. Завдяки дослідженням М. І. Мешкова, В. О. Якуніна у 1980-ті роки, А. О. Реана [2, 3] у середині 90-х та інших щодо впливу мотиваційних факторів встановлені певні тенденції, серед яких можна виокремити наступні:

- значна частина студентів сприймає загальнонаукові та суспільноосвітні дисципліни як такі, що віддаляють їх від оволодіння професійними знаннями та навичками;
- фактор мотивації для успішного навчання є сильнішим за фактор інтелекту;
- спостерігається девальвація вищої освіти, коли цінністю є не освіта, знання, а відповідний документ про їх отримання;

- сильніше виявляються професійні мотиви у студентів, успішність яких є вищою;
- формуванню позитивної мотивації до навчання сприяє професійна спрямованість навчальної діяльності.

Розглядаючи саме поняття "мотивація", часто спираються на сукупність причин психологічного характеру, чим пояснюється і поведінка людини, а також напрямок її діяльності. Зокрема, виділяють ознаки циклічності мотивації, як процесу, взаємовпливи суб'єктів та ситуацій, а також важливість такого критерію в характеристиці даного явища, як цілеспрямованість та стабільність в діяльності з досягнення поставленої мети.

Структура мотивів студента, сформована під час навчання, стає стрижнем особистості майбутнього фахівця. Становлення висококваліфікованого фахівця, на думку дослідників цього питання, можливо лише при сформованому мотиваційно-ціннісному відношенні в його професійному становленні. Аналізуючи психологічні особливості розвитку навчально-пізнавальної діяльності студентів, розділяється весь період навчання на три етапи:

I етап (I курс) Характеризується високими рівневими показниками професійних і навчальних мотивів, управлінням навчальною діяльністю. Разом з тим вони ідеалізуються, оскільки обумовлені розумінням їх суспільного змісту, а не особистого.

II етап (II, III курс) Відрізняється загальним зниженням інтенсивності всіх мотиваційних компонентів. Пізнавальні і професійні мотиви припиняють управляти навчальною діяльністю.

III етап (IV-V курс) Характеризується тим, що росте ступінь усвідомлення й інтеграції різних форм мотивів навчання. Мотивація навчальної діяльності завжди поєднує в собі як внутрішні, так і зовнішні, позитивні і негативні, пізнавальні і соціальні мотиви.

В. Т. Лісовський і А. В. Дмитрієв, крім відношення до навчання, ввели такі чинники, як наукова і суспільно-політична активність, загальна культура і колективізм. В результаті ними було виділено шість типів студентів. Не дивлячись на повноту опису і легкості знаходження аналогів до виділених типів серед студентства, дана типізація виявляється обмеженою ситуацією навчання у ВНЗ і лише умовно може бути поширена по майбутню діяльність. У цьому відношенні переважає типологія студентів американського коледжу, отримана Д. Готлібом і Б. Ходкінсом. Ними виділені такі типи становлення в професії: професіонали, нонконформісти та академіки та студентські діячі [6].

Проте прагнення авторів знайти універсальну підставу типології, що дозволяє нібито передбачити шляхи розвитку професіонала, особливо яскраво виявляється у спробах визначити рівні професійної спрямованості студентів. Так, Е. Ф. Зеєр виділяє наступні типи студентів за професійною спрямованістю.

I тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю, яка представляє ситуацію відповідності особистості обраній професії, що припускає зв'язок між домінуючих, провідних мотивів із змістом професійної діяльності.

II тип – студенти професії, що остаточно не визначилися у своєму виборі. Для них прийнятний компроміс між невизначенням, іноді негативним відношенням до професії і продовженням навчання у ВНЗ, перспективою надалі працювати за цією професією.

III тип – студенти з негативним відношенням до професії. Мотивація їх вибору обумовлена суспільними цінностями вищої освіти. Вони мають слабе уявлення про професію. Тут провідний мотив виражає потребу не стільки в самій діяльності, скільки в різних пов'язаних з нею обставинах.

Таким чином, як видно з останньої типізації, студенти розрізняються своєю вмотивованістю до діяльності. Ми зупинимось на світоглядному значенні мотиваційної сфери майбутнього фахівця, яка має стати причиною та невід'ємною складовою у процесі навчання студента як особистості. З позицій причинно-системного підходу пропонуємо 7-ми рівневу модель цілісної особистості фахівця (рис. 1) за такими характеристиками:

- усвідомлене прийняття людиною єдності й цілісності життя на Землі;
- здатність особистості до інтеграції в системі суспільних відносин; вміння застосувати свої знання (не порушуючи природну рівновагу) на практиці;
- володіння колективною стратегією при вирішенні значущих питань міста або області, у якій проживає;
- узгодження особистої й суспільної діяльності; здатність поставити інтереси природи над особистісними;
- різнобічні глибокі знання про навколишнє середовище (природне і соціальне); безпосередня участь у природоохоронній діяльності;
- вміння гармонійно будувати відносини з людьми та відчувати навколишній світ, усвідомлювати красу природи;
- відповідальне ставлення до природи і свого здоров'я.

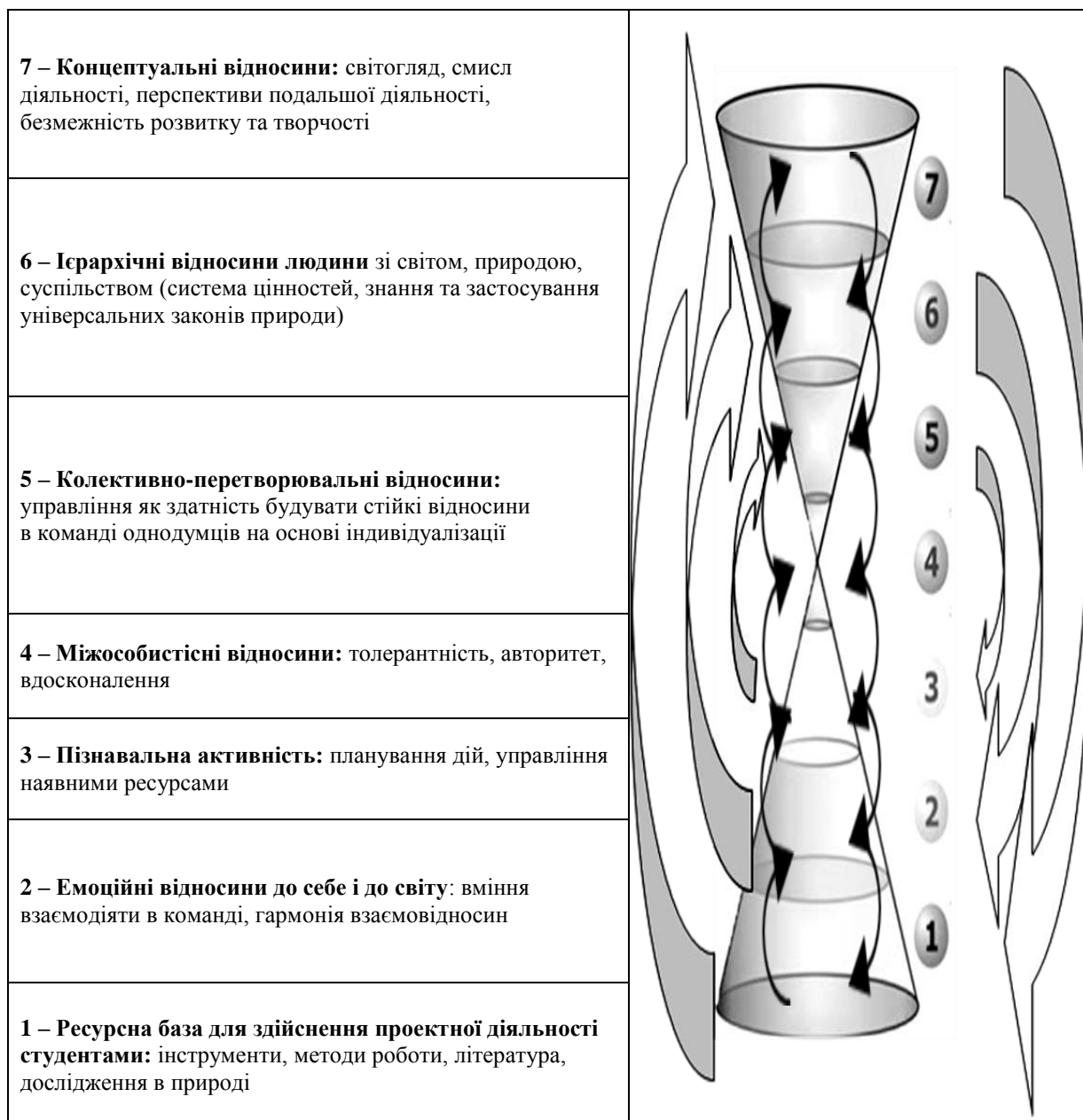

Рис. 1. Семирівнева модель цілісної особистості фахівця та причинна обумовленість його становлення (за В. А. Поляковим [4])

Четвертий чинник – міжособистісних відносин – пропонує врівноважити позиції "запиту від майбутнього", тобто того, що майбутній фахівець бачить як результат свого навчання у процесі самого навчання, та безпосередньо індивідуальний ріст та майстерність майбутнього фахівця (чинники 3–1) як наслідок.

У такій інтерпретації кожний наступний (вищий рівень) мотивує попередній (нижчий рівень) реалізації людини. Тож, можемо говорити про те, що мотивація – це завжди освіта на випередження, а сам мотиваційний процес виступає, як стимул та постійний перехідний етап між рівнями зазначених чинників. Система ж мотивів формує навчальний процес на кожному з курсів навчання (рис. 2).

Мета дослідження – систематизувати психолого-педагогічні підходи до питання формування мотивації студентів при вивченні дисциплін природничого циклу, а також дослідити способи формування внутрішньої мотивації та запропонувати практичні шляхи її формування у студентів природничих факультетів.

Нами було поставлено такі **завдання**:

– дослідити рівень внутрішньої та зовнішньої мотивації навчання у студентів хіміко – біологічного факультету ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка;

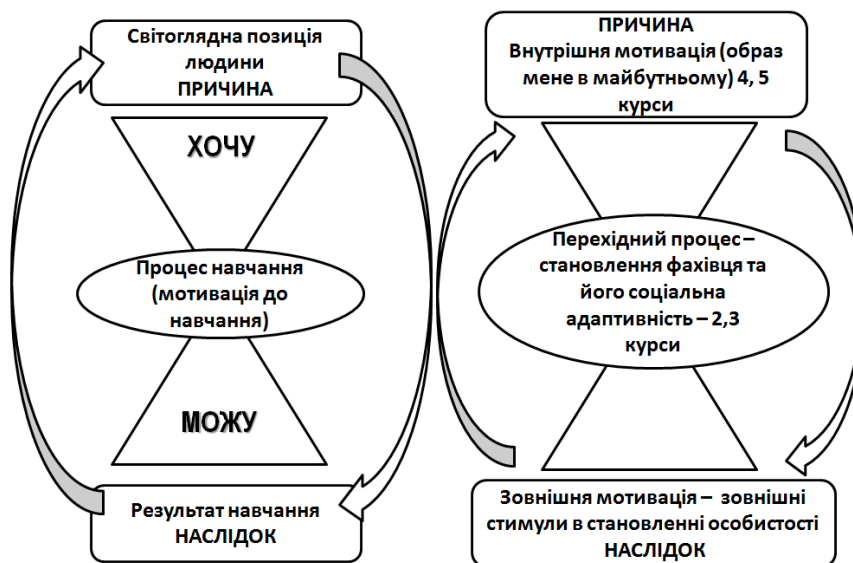

Рис. 2. Причинно-наслідкові зв'язки між світоглядною позицією та мотивацією до навчання

– запропонувати модель формування внутрішньої мотивації до навчання студентів хіміко-біологічного факультету ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка.

У констатувальному етапі нашого дослідження брали участь студенти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка віком 17-19 років, які навчаються на I–III курсах хіміко-біологічного факультету. З метою визначення причин, що характеризують позитивне та негативне ставлення студентів до дисциплін у ВНЗ була використана методика "Вивчення ставлення до учіння і до навчальних предметів" Г. М. Казанцевої, яка була модифікована відповідно до цілей нашого дослідження.

Опитувальник складається з чотирьох частин. У першій частині студентам було запропоновано вибрати улюблену та не улюблену дисципліну з метою виявлення дисципліни, якій віддається перевага. Другу частину складено з метою розкриття найголовніших причин студентського ставлення до дисципліни. В цьому завданні студентам було запропоновано вибрати з наведеного списку причини, чому дисципліна подобається, а чому – ні. Недостатні чинники пропонувалося дописати. У третьому розділі опитувальника наводився перелік мотивів навчання і перед студентами ставилось завдання підкреслити відповідь, що найбільше відповідає їх потребам. У четвертій частині пропонувалося описати, навіщо або з якою метою студент вчиться на своїй спеціальності.

У ході аналізу отриманих даних була проведена обробка результатів. Ми звернули увагу на ті основні причини, які за опитувальником переважали 10%.

Серед причин, що характеризують позитивне ставлення студентів хіміко-біологічного факультету до навчальних дисциплін, можна виділити основні (рис. 3).

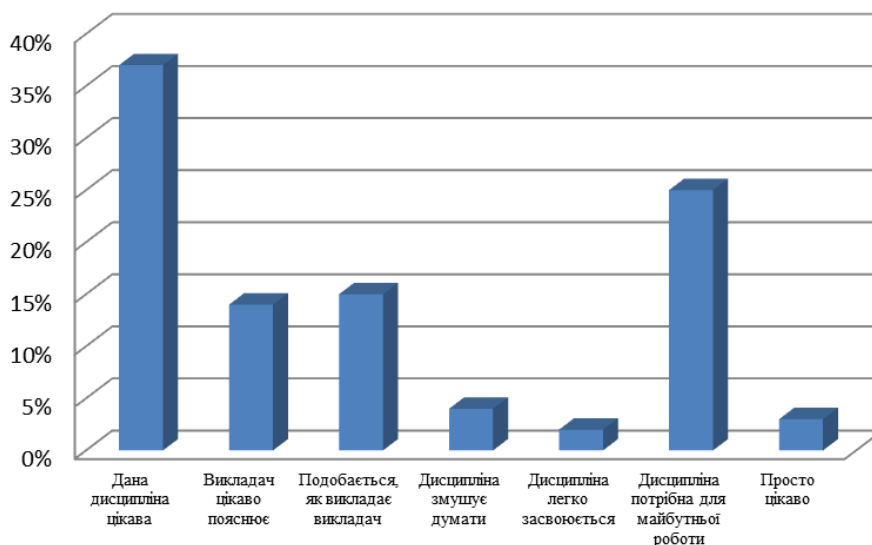

Рис. 3. Причини, що характеризують позитивне ставлення студента до дисципліни

Студенти наголошують на цікавості дисципліни, її необхідності в майбутньому, легкості засвоєння матеріалу, стилі викладання викладача.

Основними причинами, що характеризують позитивне ставлення до дисципліни (рис. 3), є: дана дисципліна цікава – 37 %, дисципліна потрібна для майбутньої роботи – 25 %, викладач цікаво пояснює – 14 %, подобається як викладає викладач – 15 %, дисципліна змушує думати – 4 %, дисципліна легко засвоюється – 2 %, просто цікаво – 3 %.

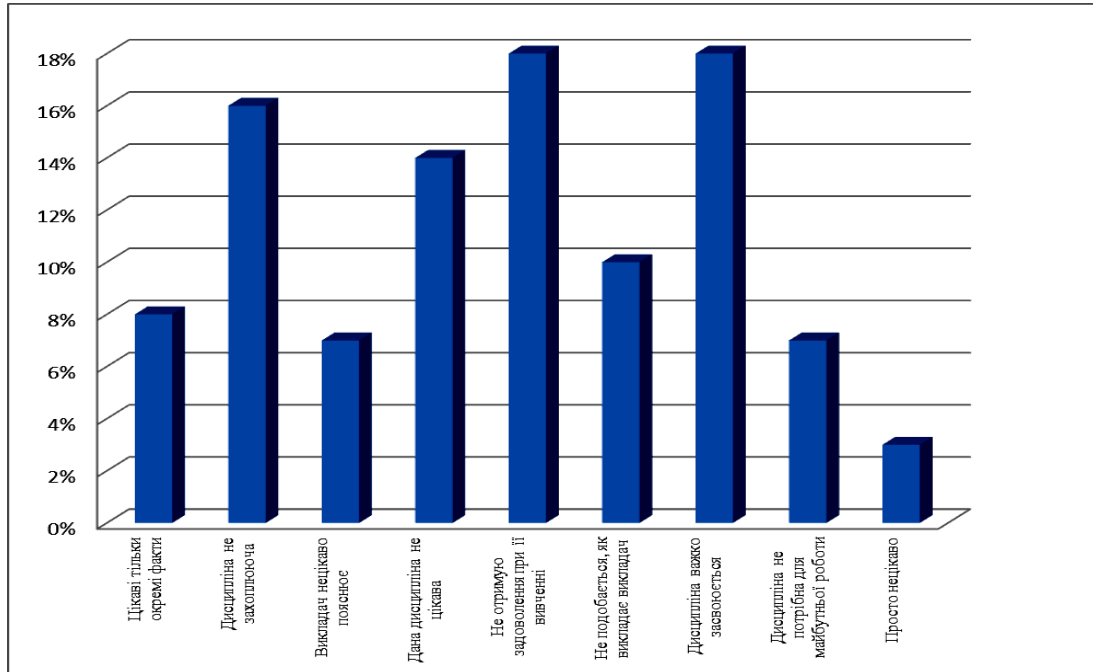

Рис. 4. Причини, що характеризують негативне ставлення студента до дисципліни

Основними причинами, що характеризують негативне ставлення до навчальної дисципліни (рис. 4), є: цікаві тільки окремі факти – 8%, дисципліна не захоплюючий – 16%, викладач нецікаво пояснює – 7%, даний дисципліна не цікава – 14%, не отримую задоволення при його вивченні – 18%, не подобається, як викладає викладач – 10%, дисципліна важко засвоюється – 18%, дисципліна не потрібна для майбутньої роботи – 7%, просто нецікаво – 3%.

Рис. 5. Взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої мотивації студентів до навчання

У результаті якісного аналізу отриманих даних, виявлених у студентів, які мають середній та достатній рівні навчальних досягнень, переважають внутрішні мотиви. А саме, вони визначають причини, які відносяться до внутрішніх мотивів: дана дисципліна цікава, дисципліна змушує думати, дисципліна захоплює, дисципліна сприяє розвитку загальної культури і т.д. Це пов'язано передусім з пізнавальним інтересом, прагненням до успіху, отриманням знань. Студенти, які мають початковий рівень засвоєння знань, віддають перевагу зовнішнім мотивам, у них відсутня внутрішня стимуляція. Дослідження показують, що причини, які характеризують позитивне та негативне ставлення до навчальних дисциплін серед студентів різних курсів мало відрізняються.

Висновки. З позицій причинно-системного підходу можна говорити про еквівалентність понять "внутрішня мотивація" та "сформованість ціннісних орієнтирів особистості", що визначатиметься саме її світоглядною позицією. Отже, констатуємо необхідність базових світоглядних навчальних курсів інтегрованого системного характеру, як основи для подальшої професійної спеціалізації та становлення особистості майбутнього фахівця.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У подальшому планується розробка циклу навчальних дисциплін міждисциплінарного інтегрованого змісту, основою яких стане формування світоглядної позиції майбутнього фахівця, що розкриє можливість методологічного обґрунтування явища внутрішньої мотивації, як сформованої ціннісної бази особистості та пріоритетів її розвитку, визначення основних критеріїв сформованості та чинників формування внутрішньої мотивації.

Використані джерела

1. Болгаріна В. С. Вивчення мотивації учіння засобами педагогічної соціології / В. С. Болгаріна, Л. Й. Гуменюк // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – с. 7–14.
2. Якунин В. А. Педагогическая психология / В. А. Якунин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А. : Полиус, 1998. – 639 с.
3. Бордовская Н. В. Педагогика / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
4. Поляков В. А. Гносеологический релятивизм как метод научного познания / В. А. Поляков. – М. : Новый Центр, 1998. – 64 с.
5. Степанюк А. В. Методологічні основи формування цілісних знань школярів про живу природу / А. В. Степанюк. – Тернопіль, 1998. – 163 с.
6. Готлиб Д. Мотивация учебной деятельности и ее формирование на разных возрастных этапах / Д. Готлиб, Б. Ходкинсон. – Оренбург : Изд-во ИПКРО, 2000. – 314 с.
7. Виевская М. Г. Состояние системы подготовки кадров в высших экономических учебных заведениях Украины / М. Г. Виевская, Л. И. Красовская // Новости науки и технологий. – 2008. – 24 с.
8. Дайнеко В. І. Мотивування освіти – важливий фактор її продуктивності / В. І. Дайнеко // Нові технології навчання. – 1995. – 45 с.

Kolesnyk M. O., Stepovyyk M. H.

MOTIVATION TOWARDS STUDYING AS A MANIFESTATION OF PROFESSIONAL WORLD-VIEW: A CAUSATIVE SYSTEMIC APPROACH

Motivational component of a professional individual's personality is treated off as the key aspect of natural sciences' students involved in professional training as well as individual, group and social relations. The article considers natural sciences' students motivation towards studying from the causative-systemic standpoint. The article highlights basic characteristics of outer and inner motivation within the framework of the previously suggested causative-systemic model of individual's professional training. The said model encompasses seven levels that reflect the integrative multifunctional nature of a human being participating in dynamic systemic interactions in various planes of life. Our previously introduced model of human's realization reflects the logic of higher levels' determining the lower ones' organization. Thus we regard motivation as both a marker of projective education and a mechanism providing transition between the said levels. Specific sets of motives are expected to be implemented at respective stages of education. The paper discusses the reasons of students' both positive and negative attitude towards certain academic subjects as well as the role of proper motivation towards studying them. The paper also provides systemic analysis of students' motivation involved in studying respective academic subjects at the university level. The obtained data testify to the fact that inner motives dominate academic efforts of the students demonstrating sufficient and average academic success. On the other hand, students demonstrating low or basic level of knowledge are mostly driven by outer motives and lack inner stimulation. We register semantic and essential proximity of the notions "inner motivation" and "formation of personality's axiological orientation system", as both are dependent on the dominant concept of one's worldview. Thus we speak of the necessity of introducing integrative academic subjects that could facilitate students' professional growth in accord with their world-views' formation.

Key words: motivation towards studying, causative systemic approach, professional world-view focus.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2017 р.